

Sporazumno nasilje v spolnosti¹

Matjaž Ambrož*

Sporazumno nasilje v spolnosti v zadnjem času pridobiva več pozornosti, kljub temu pa je v primerjavi z drugimi oblikami nasilja v partnerskih razmerjih razmeroma slabo raziskano. Z vidika kriminologije in viktimologije se zdi najbolj zanimiva etiološka plat tega pojava. Z njo se je doslej najbolj vidno ukvarjala psihoanaliza, vendar je zaradi specifične metodologije in izrazoslovja, ki ju psihoanaliza uporablja, interin transdisciplinarna uporabnost njenih spoznanj omejena.

Posebno vprašanje je, kakšen naj bo odziv kazenskega prava na sporazumno nasilje v spolnosti. V filozofiji, etiki in končno tudi v kazenskopravni teoriji je vprašanje privolitve posameznika v to, da bo utrpel določeno (po)škod(b)o, razmeroma nadrobno obdelano, kljub temu pa je v judikaturi mogoče najti primere, ko sodišče, kadar gre za ravnanja, povezana s spolnostjo, vprašanje privolitve presoja bolj paternalistično kot sicer. Zdi se, da v tem primeru za »ojačani« paternalizem ni pravih razlogov.

Ključne besede: nasilje, spolnost, privolitev oškodovanca, sadizem, mazohizem, kriminologija, kazensko pravo, psihoanaliza

UDK: 343.54

Uvod

Ko so pred približno dvajsetimi leti ameriški mediji poročali o sicer vzorni osnovnošolski učiteljici iz srednje velikega mesta v Kaliforniji, ki je po končanem pouku delovala kot zavirljivo plačana domina (»Miss Brandy«) in je policija razkrila opis zgledno opremljene mučilnice v kleti učiteljicine predmestne hiše, je bila javnost šokirana. (MacCannel 1998: 43.) Že v devetdesetih pa je bilo v ZDA mogoče obiskati katerega izmed Sadism Cafejev, kjer so natakarice gosta, poleg tega da so mu postregle s prigrizkom, tudi našeškale. Tudi širša dostopnost svetovnega spleta je BDSM²-spolni usmeritvi pri-

* Matjaž Ambrož, univ. dipl. pravnik, mladi raziskovalec pri katedri za kazenskopravne znanosti, Pravna fakulteta v Ljubljani, Poljanski nasip 2.

¹ Takoj na začetku se zastavi vprašanje, ali ne gre morda pri besedni zvezi »sporazumno nasilje« za protislovje dveh pojmov (*contradictio in adiecto*). Osebnostno menim, da ne. Izraz nasilje označuje odnos, ki ga zaznamuje uporaba sile, torej načelno ni izključeno, da se bo tisti, proti komur je sila usmerjena, s tem strinjal. Ali z drugimi besedami, čeprav smo vajeni, da tisti, nad katerimi se nasilje izvaja, temu nasprotujejo, to ni konstitutivni element nasilja. Konec koncev ne smemo pozabiti, da je nasilje mogoče usmeriti tudi proti samemu sebi. Stanko (2001: 316) opredeljuje nasilje kot katerokoli obliko naklepnega ravnanja posameznika, s katerim ta ogroža ali poškoduje fizično, spolno ali duševno integriteto drugih ali sebe. Pri tem avtorica opozarja, da posamezne oblike nasilja, glede na dane okoliščine in pomen, ki jim ga pripisujemo, lahko veljajo za sprejemljive, nesprijemljive, pravno dopustne (lawful) ali protipravne. K temu bi torej lahko dodali še, da posamezne oblike nasilja lahko veljajo tudi za (s strani »žrtve«) zaželene ali nezaželene, pa čeprav se to, zaradi globoko vkoreninjenih (skoraj »arhetipskih«) predstav o nasilju kot nečem skrajno neprijetnem, sliši nenavadno. Kot zanimivost naj na tem mestu opozorim na leposlovno delo Andreja Moroviča Vladarka, v katerem avtor med drugim opisuje poslovneže z Wall Streeta, ki so v specializiranih klubih pripravljali plačati velike vsote denarja, da bi jih osebje maltretiralo in poniževalo.

² V angloameriški literaturi splošno sprejet akronim za »Bondage, Discipline, Sadism, Masochism«. Nadomestljiv tudi z DS (tudi D/S,

nesla publiciteto. Tako je na stotinah spletnih strani mogoče prebrati nasvete, kako tovrstne spolne prakse urediti tako, da se bodo čim bolj približale idealu, ki ga narekuje na področju BDSM često navajana aliteracija: »varno, razumno in sporazumno« (Safe, Sane & Consensual). Spolna usmeritev, ki je bila nekoč očem javnosti dostopna kvečjemu v podpodju pol legalnih lokalov, si je v »zahodnih« družbah izborila mesto v množičnih občilih in postala predmet splošnega diskurza, še več, postala je tudi pogost in priljubljen predmet tako imenovanih umetniških performansov. Spolne prakse z elementi sporazumnega nasilja so kot večplasten fenomen pridobile zanimanje različnih znanosti: medicine (kot psihiatrični problem motnje spolne preference), kazenskega prava (vpliv privolitve oškodovanca v poškodbo na obstoj kaznivega dejanja), kulturologije (mazohizem kot umetniška predstava), sociologije (vdor specifičnih oblik seksualnosti v javno sfero), ekonomskih in marketinških znanosti (»mejne« oblike spolnosti kot sredstvo za vzbuditev potrošnikove radovednosti)³ in končno psihoanalize (mazohizem kot transgresija tradicionalnega simbolnega reda).

V zvezi s nagnjenjem k različnim oblikam nasilja v spolnosti, se tradicionalno uporabljata izraza sadizem in mazohizem. Etimološki izvor besede sadizem je bolj ali manj splošno znan⁴, medtem ko izvor besede mazohizem pozna manj ljudi. Skoval jo je nemški profesor psihiatrije dr. Richard von Krafft-Ebing in jo kot geslo uvrstil v svoje znamenito delo, ki

D/s), kar označuje »Dominance and Submission«. Nekateri tudi oba akronima združujejo v BDSMD/s. Neodvisno od tega pa je kot označevalce spolnih praks, za katere je značilna dogovorna podrejenost oziroma nadrejenost partnerjev, mogoče zaslediti izraze kot »Power Relationships« in »Power Exchange«.

³ Bržkone je bil eden od razlogov, da so manifestacije »mejnih« spolnih praks in aluzije nanje iz očem širše javnosti skritih prizorišč privrele na dan, tudi ugotovitev, da lahko nastopajo na trgu ter fasciniirajo potrošnika in turista.

⁴ Po razvpitem pisatelju Markizu de Sadu (1740-1814).

naj bi bilo prvi poskus znanstvene klasifikacije seksualnih deviacij, *Psychopatia Sexualis*⁵ (1886). Kot koren je uporabil priimek pisatelja Leopolda von Sacher Masocha (1835 – 1895), v opusu katerega se poleg folklornih, zgodovinskih, političnih in mističnih motivov, pojavljata tudi motivika dominantne ženske in submisivnega moškega.⁶

Preden se spustimo v pretres problematike nemara ne bo odveč še eno terminološko pojasnilo. V pričujočem sestavku se nisem mogel povsem izogniti (predvsem v želji korektno povzemati druge avtorje) uporabi izraza »seksualna perverznozt«. Že površen pregled relevantne literature lahko pokaže, da je pomen teh dveh izrazov vse prej kot izščiščen, njuna raba pa v pretežni meri nekonsistentna. Podrobnejši pregled rabe izraza »seksualna perverznozt« pokaže, da se izraz le redko uporablja povsem deskriptivno in da praviloma v sebi nosi tudi vrednostno sodbo (neodobravanje). Znani so poskusi opredelitve perverznozt z nenaravnostjo npr. kot perverzno opredeliti oblike spolnosti, ki niso biološko funkcionalne oziroma takšne, ki ne sledijo naravnim smotrom in funkcijam spolnih organov.⁷ Nadalje so znani poskusi utemeljevanja seksualne perverznozt kot odsotnosti emocionalne navezanosti (Scruton), kot neuspešnega komuniciranja s pomočjo spolnosti kot posebne vrsti izražanja (Solomon), kot zavestne in hotene kršitve recipročnosti seksualnega razmerja (Ketchum), kot statističnega odklona (Goldman).⁸ Primorac (2002: 69-

87) išče nedoslednosti v vsakem izmed omenjenih konceptov in ugotavlja, da noben ni brez pomanjkljivosti. Če odstranimo vsa njihova protislovja, se deskriptivna vsebina izraza zvede na »nenavadno seksualno preferenco ali vedenje«. V tem smislu pa izraz ne služi več nobenemu koristnemu namenu, zato bi ga bilo po Primorčevem mnenju potrebno zavreči.

Nesporno je, da izraz seksualna perverznozt kot nekakšen ogromen dežnik pokriva širok spekter spolnih ravnanj, med katerimi je mogoče najti tako moralno sporna (pa tudi kazenskoopravno pregonljiva) ravnanja kot tudi takšna, pri katerih ni videti razloga za moralno obsodbo. Ravno tako je nesporno, da je dolga zgodovina obtožujoče rabe (in spremljajočih bogatih konotacij neokusnega in odvratnega) na izrazu pustila najbrž neizbrisen negativen prizvok, če že ne kar prežetost z negativnim. Zato se izrazu v pričujočem sestavku, če je to le mogoče izognem, pojavlja pa se, ko povzemam druge avtorje – v tem primeru bo moral bralec (kadar bo to mogoče) iz sobesedila razbrati, kakšen pomen pripisuje izrazu citirani avtor.⁹ Kadar se izraz »perverznozt« oziroma »spolni odklon« v pričujočem sestavku vseeno pojavi drugače kot v obliki navedka, je mišljen izključno v smislu množičnosti, torej kot označevallec (domnevnega) odstopanja od statističnega normativa.

Razlage sadizma in mazohizma v raziskovalnem opusu Sigmunda Freuda

a) Zgodnji Freud – mazohizem kot preobraženi sadizem

Med avtorji, ki so svoje raziskovalne napore vlagali v pojasnjevanje fenomena sporazumnega nasilja v spolnosti, izstopa ime Sigmunda Freuda. Avtor se te problematike loti v številnih izmed svojih spisov, med katerimi velja izpostaviti zlasti naslednje: Tri razprave o teoriji seksualnosti (1905), Nagoni in njihove usode (1915), Onstran načela ugodja (1920), Jaz in Ono (1923), Ekonomski problem mazohizma (1924) in Fetišizem (1927). V tem več kot dvajsetletnem razponu svoja spoznanja dograjuje, mestoma stare domneve povsem opušča in jih nadomešča z novimi. Oglejmo si njegove najznačilnejše teze.

Prvič se sadizmu in mazohizmu posvet v Treh razpravah o teoriji seksualnosti (1905/1995) v poglavju o spolnih

⁵ Popoln naslov knjige se v angleškem prevodu glasi: *Psychopatia Sexualis with Especial Reference to the Antipathic Sexual Instinct: A Medico-Forensic Study*.

⁶ Krafft-Ebing v delu *Psychopatia Sexualis* o svoji konstrukciji termina mazohizem zapiše tole: »Mislim, da to seksualno anomalijo upravičeno imenujem mazohizem, zato ker je pisatelju Sacher-Masochu ta perverzija, ki je bila do danes znanosti relativno nepoznana, služila kot snov za njegova pisanja. Pri tem sem sledil metodi, v skladu s katero je skovan izraz 'daltonizem', namreč po Daltonu, človeku, ki je odkril barvno slepoto.« (Spletni vir 3.) Da pa Masochu avtor *Psychopatie Sexualis* vendarle ni priznaval elitnega statusa raziskovalca, ki si zasluži, da se po njem poimenuje določen sindrom, temveč ga je imel bolj za pacienta, pri katerem so se razkrili nenavadni bolezenski znaki, pričajo naslednja Krafft-Ebingova razmišljanja: »V zadnjih letih pa so bila predočena dejstva, da Sacher-Masoch ni bil le poet mazohizma, temveč je bil tudi sam prizadet s to anomalijo. Čeprav so mi bili ti dokazi posredovani brez zadržkov, se bom vzdržal teg, da bi jih razkril javnosti. ... Kadar in dokler pa mu je uspelo eliminirati perverznozt iz svojega literarnega ustvarjanja, je bil nadarjen pisec in bi bil kot tak lahko dosegel velik uspeh ... V tem oziru Masochov primer lepo ponazarja moč vpliva, ki ga ima vita sexualis – v dobrem in slabem smislu – na človekovo mišljenje.« (Spletni vir 3.)

⁷ Najbolj radikalna kritika takšnega naziranja je de Sadov »simplicistični naturalizem« (prim. Primorac 2002: 83), v skladu s katerim je narava le vsota naravnih zakonov, vse, kar se zgodi, pa se zgodi v skladu s temi zakoni. Z drugimi besedami to pomeni, da nič, kar se zgodi, nič, kar počnejo ljudje, sploh ne more biti nenaravno, perverzno ali nemoralno. Celotno več, narava je celotno pobudnik teh dejanj, saj vceplja v ljudi nagnjenost k takim dejanjem.

⁸ Glavne opredelitve seksualne perverznozt, ki jih obravnava Primorac 2002: 69-87. Poleg njih avtor obravnava še nekatere manj znane opredelitve, npr. estetsko, logično in utilitaristično.

⁹ Še zlasti naj v zvezi s tem opozorim, da je za sodobno psihoanalizo, na katero se v sestavku navežem (zlasti v razdelku »Novejši pogledi«), značilno posebno razumevanje perverznozt. Tako naj bi bilo za perverzno osebo značilno, da ni uspešno razrešila Ojdipovega kompleksa, ali konkretnije, v jeziku psihoanalize: »Za psihoanalizo je perverzna oseba subjekt, pri katerem simbolična kastracija ni bila povsem uspešna, zaradi česar subjekt nenehno išče zakon, ki bi to kastracijo dokončal. Perverznozt zato nikakor ni onkraj zakona, temveč obupan poskus zakon poiskati. Ena najbolj pogostih oblik perverznozt je mazohizem.« (Salecl 2002: 162.)

odklonih. Te razdeli v dve skupini: odklone glede na seksualni objekt (vir spolne privlačnosti) in odklone glede na seksualni cilj (ravnanje, h kateremu sili spolni nagon); pri tem mazohizem umesti v slednjo. Pri opredelitvi in razlagi mazohizma izhaja iz sadizma, za katerega meni, da je zakoreninjen v sferi normalnega. Spolno vedenje večine moških naj bi namreč vsebovalo določeno mero agresivnosti in nagnjenja k obvladovanju (premagovanju), katerega biološki pomen verjetno tiči v nujnosti premagati odpor seksualnega objekta še kako drugače kot z dvorjenjem. Sadizem bi se, glede na to, skladal z agresivno komponento spolnega nagona, ki se je osamosvojila, postala pretirana in bila s preemstitvijo postavljena na glavno mesto. Freud meni, da si oznake perverzija ne zasluži vsakršna nasilna drža do seksualnega objekta, temveč le tiste oblike, pri katerih je spolna zadovoljitev izključno vezana na podreditev in zlorabo objekta. Mazohizem v skladu s to Freudovo razpravo obsega vse pasivne naravnosti do seksualnega življenja in seksualnega objekta, pri tem pa je njegova skrajna oblika zadovoljitev v trpljenju fizične ali duševne bolečine, ki jo povzroči seksualni objekt. Mazohizem naj bi se kot perverzija oddaljil od normalnega seksualnega cilja bolj kot sadizem. Freud v Treh razpravah iz 1905. celo dvomi, da bi mazohizem kdaj lahko nastopil primarno in ugotavlja, da praviloma nastane s preoblikovanjem iz sadizma, da torej ni nič drugega kot nadaljevanje sadizma, ki se obrne proti lastni osebi.¹⁰ Na vprašanje, kaj pripelje do preoblikovanja v mazohistično perverzijo, daje v tem spisu relativno skromen odgovor s sklicevanjem na »dolgo vrsto momentov, ki napihnejo in fiksirajo izvorno pasivno seksualno naravnost (kastracijski kompleks, zavest krivde)«.

Kasneje se Freud podrobneje ukvarja s preoblikovanjem sadizma v mazohizem v spisu **Nagoni in njihove usode** (1915/1987), kjer ugotovi, da lahko človeške nagone (pri tem se omeji na seksualne) »doletijo naslednje usode«¹¹: sprevrčanje v nasprotje, obračanje proti lastni osebi, potlačitev in sublimacija. Z vidika obravnavane problematike sta zlasti zanimivi prvi dve transformaciji. *Sprevrčanje v nasprotje* je mogoče razčleniti na dva različna procesa: spremembo nagona iz aktivnosti v pasivnost in na vsebinsko sprevrčanje. Kot edini primer vsebinskega sprevrčanja navede primer spremembe ljubezni v sovraštvo, medtem ko pri spremembi nagona iz aktivnosti v pasivnost – pri čemer sprevrčanje zadeva le

cilje nagonov – navaja (tudi) primer sadizem-mazohizem: aktivni cilj – mučiti, nadomesti pasivni – biti mučen. *Obračanje proti lastni osebi* pa Freud razloži kot proces, za katerega je bistvena menjava objekta ob nespremenjenem cilju in kot ilustrativno podkrepitev navede znano stališče, da je mazohizem dejansko sadizem obrnjen proti lastnemu Jazu.

V zvezi s tem je ključna ugotovitev, da v primeru para sadizem-mazohizem obračanje proti lastni osebi in obračanje iz aktivnosti v pasivnost sovpadata in se skladata. Za razjasnitev teh odnosov ponudi Freud naslednjo trodelno razčlenbo:

1. Sadizem pomeni nasilje in uporabo sile proti drugi osebi kot objektu.
2. Ta objekt je opuščen in nadomeščen z lastno osebo. Z obračanjem proti lastni osebi se tudi aktivni nagoni cilji pretvorijo v pasivnega.
3. Nastopi iskanje tuje osebe kot objekta, ki mora zaradi nastale pretvorbe cilja prevzeti vlogo subjekta¹².

Da pa relacija sadizem – mazohizem vendarle ni povsem enosmerna, kaže Freudovo razglabljanje o vlogi in pomenu bolečine pri sadizmu in mazohizmu. Ugotavlja namreč, da razumevanje sadizma otežuje okoliščina, da ta nagon, poleg njegovih običajnih ciljev, poniževanja in gospodovanja, pogosto spremlja čisto poseben cilj, povzročanje bolečine. Vendar pa psihoanalitična dognanja po drugi strani kažejo, da, glede na prvotne cilje sadističnega nagona, povzročanje bolečine nima nikakršne vloge (tako npr.amera sadističnega otroka ni povzročanje bolečine). Pač pa so po pretvorbi v mazohizem bolečine zelo primerne za realizacijo pasivnega mazohističnega cilja, kajti domnevati je, da se tudi občutki bolečine, tako kot ostali občutki neugodja, razširijo na seksualno vznurjenje in sprožijo neko stanje ugodja, zavoljo katerega nam lahko ugaja tudi neugodje v bolečini. Če občutenje bolečine postane mazohistični cilj, je lahko sadistični cilj tudi povzročitev bolečine, kajti ko sadist povzroča bolečino in se s trpečim objektom identificira, sam mazohistično uživa. V obeh primerih užitek ni v sami bolečini, ampak v seksualnem vznurjenju, ki to bolečino spremlja in to je, kot s kančkom ironije ugotavlja Freud, za sadista še zlasti udobno. Kljub temu, da v tem besedilu Freud že prizna določen povratni vpliv mazohizma na sadizem, pa kategorično vztraja pri tem, da ni videti, da bi obstajal kakšen prvotni mazohizem, ki ne bi nastal na prej opisani način iz sadizma. Tej podmeni se temelji prvič zamajejo v besedilu Onstran načela ugodja iz leta 1920.

¹⁰ V zvezi s tem Freud (1905/1995: 40) meni, da sadizem in mazohizem pogosto nastopata skupaj pri isti osebi: »Kdor občuti ugodje ob tem, da v seksualnem razmerju drugim povzroča bolečino, je tudi sposoben kot ugodje uživati bolečino, ki lahko izvira iz seksualnih odnosov. Sadist je vedno hkrati tudi mazohist, čeprav je lahko aktivna ali pasivna stran njegove perverzije pri njem močneje izoblikovana in predstavlja njegovo pretežno udejstvovanje.«

¹¹ Sintagmo, kot jo uporablja slovenski prevod, pišem v navednicah, ker zveni – vsaj glede na naravo besedila v katerem se pojavi – nekoliko preveč fatalistično.

¹² Tukaj velja v izogib nejasnostim opozoriti, da Freud praviloma besedo »subjekt« uporabljata tako, da označuje osebo, v kateri nagoni vzgib nastane, besedo »objekt« pa tako, da označuje osebo ali stvar, na katero se ta nagoni vzgib usmerja. V tem primeru pa je, kot kaže, s »subjektom« mišljena oseba, ki je v tem odnosu prevzela aktivno vlogo.

b) Onstran načela ugodja in kasnejše Freudovo delo

Nadaljnega razčlenjevanja nagonov se Freud loti v delu **Onstran načela ugodja** (1920/1987). Tu izpodbija dotedanje utilitaristično naziranje psihoanalitične teorije¹³, namreč da je potek duševnih procesov determiniran (samo) z načelom ugodja, v skladu s katerim je težnja vsakega organizma izogibanje neugodju in stremenje k ugodju, pri čemer Freud občutek neugodja povezuje z naraščanjem vzdraženja, občutek ugodja pa z upadanjem te količine v določenem časovnem intervalu.¹⁴ Izkustveno-logični očitak takšnemu naziranju poda Freud v nekaj enostavnih in po svoje bridkih povedih (1920/1987: 245): »Vendar pa moramo reči, da je pravzaprav netočno, če govorimo o prevladi načela ugodja nad potekom duševnih procesov. V tem primeru bi morala biti ogromna večina naših duševnih procesov prepojena z ugodjem ali voditi k njemu, medtem ko že najsplošnejše izkustvo odločno oporeka takšnemu sklepanju.« Zato meni, da v duševnosti sicer obstaja močna težnja k ugodju, ki pa se ji nasproti postavljajo tudi druge težnje, tako da končni izid ni vedno v prid ugodju.^{15, 16} Nago-

¹³ Načelo ugodja pravzaprav ni izmislek psihoanalitične znanosti, temveč so ga oznjali že utilitaristi 18. in 19. stoletja. Tako je na primer za Benthama temeljna človekova lastnost iskanje ugodja in izogibanje bolečini. Benthamov utilitarizem, ki pozna samo kvantitativno razsežnost (uživati je mogoče samo bolj ali pa manj) nadgradi Stuart Mill, ki meni, da so upoštevanja vredne tudi kvalitativne distinkcije (v skladu s tem naziranjem bi šlo torej pri ogledu nogometne tekme za ugodje drugačne narave, kakor je tisto, ki spremlja npr. gledanje dramske predstave). Tudi Freud si je precej belil glavo z vprašanjem, kako pojasniti kvalitativne razlike v ugodju (npr. 1920/1987: 244, 299; 1924/1987: 378). Prvotno tezo, da so občutki neugodja povezani z naraščanjem napetosti v organizmu, občutki ugodja pa s sproščanjem le-te, je nadgradil z domnevo, da bi se kvalitativne razlike morda dalo pojasniti z ritmom, torej časovnim zaporedjem naraščanja in upadanja kvantitete vzdraženja.

¹⁴ To stališče Freud preseže v Ekonomskem problemu mazohizma (1924/1987: 378), kjer ugotovi da: »... ni mogoče dvomiti, da obstajajo ugodne napetosti in ne ugodne sprostitve. Spolno vznburjenje je kar najbolj očiten primer takšnega ugodnega povečanja vzdraženja, toda gotovo ni edini.«

¹⁵ Kot prvi primer take zavore načela ugodja navaja Freud načelo realnosti, ki sicer ne opušča končnega namena pridobivati ugodje, a kljub temu uveljavlja odlog potešitve, se odpoveduje mnogovrstnim možnostim takšne zadovoljitve in na dolgem ovinku do ugodja spodbuja k začasnemu prenašanju neugodja. Zanimivo je, da se je kasneje psihološka znanost, ko je skušala definirati »zrelo osebnost«, naslonila predvsem na načelo realnosti oziroma na sposobnost osebe odlagati ugodje (to delay gratification). Glede na to, kako je ta sposobnost openovana in malikovana v učbeniški literaturi s področja psihologije, bi človek utegnil dobiti vtis, da v naši družbi velja za najbolj zrelega (in v tem kontekstu tudi »dobrega«) tisti človek, ki sploh nikdar ne uživa, temveč samo odlaga, odlaga ... Tudi v kriminoloških delih je pogosto mogoče naleteti na problematiko odlaganja ugodja, predvsem na vprašanje, kaj pripravi prestopnika do tega, da, namesto da bi postopno in na zakonit način gradil pogoje za to, da mu bo nekoč lepo, destruktivno stavi na kratkoročni hedonizem.

¹⁶ Vendar pa Deleuze (2000: 84-85) meni, da so vse izjeme načelu ugodja (npr. neugodja in ovinki, ki nam jih vsiljuje realnost; konflikti,

ne razdeli v dve veliki skupini: nagone življenja, ki so progresivni, težijo k nadaljevanju življenja in zlitju dveh na določen način diferenciranih ključnih celic, ter nagone smrti, ki so regresivni, težijo k stabilnosti, povrnitvi v anorgansko stanje, torej k smrti.

Ko Freud obravnava veliki antagonizem med obema skupinama nagonov, ga zanima, kako v ta koncept umestiti nekatere nagone, s katerimi se je ukvarjal že poprej, med drugim tudi sadistični in mazohistični nagon. Zanima ga, kako je mogoče sadistično komponento seksualnega nagona, za katero je v Treh razpravah pokazal, da se lahko osamosvoji in kot perverzija obvladuje celotno seksualno stremenje določene osebe, izvajati iz Erosa, če pa je znano, da sadizem meri na poškodovanje objekta. Zato tu ponuja še neko drugo domnevo, namreč da je sadizem lahko tudi nagon smrti, ki ga je vpliv narcisitičnega libida odrinil od Jaza, tako da se pojavlja šele v razmerju do objekta. Vendar pa s tem že stopa v službo seksualne funkcije (in s tem v sfero nagonov življenja): v stadiju oralne organizacije libida ljubezenska polastitev še sovпада z izničenjem objekta, pozneje pa se sadistični nagon loči in končno na stopnji genitalnega primata prevzame funkcijo obvladati seksualni objekt do tiste mere, ki jo zahteva izvedba spolnega akta.

Vpeljava nagona smrti pa do neke mere relativizira tudi tolmačenje mazohizma, kot ga je Freud podajal v prejšnjih delih, namreč da je mazohizem treba razumeti kot obrat sadizma zoper lastni jaz. Zato Freud v tem delu prvič podvomi v izvedeno naravo mazohizma (1920/1995: 291): »Obrat nagona od objekta k Jazu pa načeloma ni nič drugačen kot obrat Jaza k objektu, ki ga tu obravnavamo kot novega. Mazohizem, obrat

zaradi katerih tisto, kar nekemu delu nas samih pomeni ugodje, drugemu delu pomeni neugodje; igre, s katerimi poskušamo reproducirati in obvladovati nek neprijeten dogodek; in celo funkcionalne motnje ali fenomen transferja, prek katerih trdovratno reproduciramo nek absolutno neprijetni dogodek) zgolj navidezne in realno uskladjive z načelom ugodja: »Skratka, izjema načelu ugodja ne obstaja, čeprav obstajajo posebni zapleti samega ugodja. In prav tu se začne problem; kajti če nič ne ugovarja načelu ugodja, če je vse uskladjivo z njim, to ne pomeni, da samo načelo ugodja pojasni te elemente in procese, ki zapletajo njegovo aplikacijo. ... In ker tudi zahteve realnosti nič bolj zadostno ne pojasnijo teh zapletov, katerih vir je najpogosteje v fantazmi, je treba reči, da načelo ugodja vlada povsod, a ne vodi vsega. Ne obstaja izjema načelu, temveč na načelo nezvedljiva usedlina; nič ne nasprotuje načelu, toda obstaja nekaj zunanjega, heterogenega načelu – nek onstran ...« Nietzscheju (1991: 394) pa se zdi predpostavka, da naj bi načelo ugodja vladalo povsod, napačna: »Človek *ne* išče ugodja in se *ne* izogiba neugodju; razume se, katerega znamenitemu predsodku s tem ugovarjam. Ugodje in neugodje sta zgolj posledica, zgolj spremljalni pojav – kar človek hoče, kar hoče vsak najmanjši del živega organizma, je *plus moči*. ... Neugodje kot ovira volje do moči je torej normalno dejstvo, normalni vsebek vsakega organskega dogajanja; človek se mu ne izmika, nasprotno, kar naprej mu je potrebno: vsaka zmaga, vsak občutek ugodja, vsako dogajanje predpostavlja premagan odpor.«

nagona zoper lastni Jaz, bi v resnici torej bil vrnitev k prejšnji fazi tega nagona, regresija. V neki točki pa bi takratni prikaz mazohizma bil potreben popravka kot preveč izključujoč: mazohizem bi lahko bil tudi primaren [...]»

Če v Onstran načela ugodja Freud dopušča možnost primarnosti mazohizma, pa to v **Ekonomskem problemu mazohizma** (1924/1987) ni več ena izmed opcij, temveč nesporno dejstvo. Ta spis odpre vprašanje, kako je mogoče z vidika ekonomije človeškega organizma razumeti primere, ko bolečina in neugodje nista več opozorili organizmu, da je nekaj narobe, temveč postaneta cilj. Na podlagi novih kliničnih izkušenj Freud meni, da je mazohizem dostopen opazovanju v treh pojavnih oblikah: kot določeno stanje seksualnega vzbujenja, kot izraz femininega značaja in kot norma vedenja. Prva oblika – Freud jo imenuje erogeni mazohizem – naj bi pomenila golo ugodje v bolečini in predstavljala osnovo za drugi dve obliki. Pri razlagi erogenega mazohizma izhaja Freud iz podmene, ki jo je začrtal že v Treh razpravah, namreč da seksualno vzbujenje nastane kot stranski proizvod mnogovrstnih notranjih procesov, brž ko njihova intenzivnost prestopi določene kvantitativne meje, zaradi tega bi k seksualnemu vzbujenju lahko prispevala tudi bolečina in neugodje. Vendar pa Freuda pri tej razlagi moti, da z ničemer ne osvetljuje povezanosti mazohizma z njegovim nasprotnim polom, sadizmom. To zagato premosti z naslonitvijo na koncept spletnja (*Vermischung*) in razpletanja (*Entmischung*) nagonov življenja in smrti, ki ga je vpeljal že v delu *Jaz in Ono* (1924/1987). Libido v mnogoceličnih organizmih trči ob nagon smrti ali uničevalni nagon, ki skuša bitje razpustiti, privedi v stanje anorganske stabilnosti. Naloga libida je, da nevtralizira škodljivost tega uničevalnega nagona, kar opravi tako, da uničevalni nagon spelje navzven, usmeri v objekte zunanjega sveta. Ta navzven obrnjeni uničevalni nagon bi bilo mogoče imenovati nagon po polaščanju ali celo volja do moči. Del tega nagona se postavi neposredno v službo seksualne funkcije in se manifestira kot izvorni sadizem. Drugi del, ki pa ne sodeluje v prenosu navzven, ostane v organizmu in tam libidalno deluje v skladu z omenjenim dodatnim seksualnim vzdraženjem, vezanim na neugodje in bolečino; v njem je mogoče prepoznati izvorni, erogeni mazohizem.

Iz erogenega mazohizma Freud izvaja ostali dve obliki mazohizma: feminini mazohizem in mazohizem kot norma vedenja (moralni mazohizem)¹⁷.

¹⁷ Moralni mazohizem obsega predvsem nazavedne občutke krivde in se od ostalih dveh oblik mazohizma razlikuje po tem, da na manifestni ravni ni seksualno konotiran. Vendar pa je čudenje, češ kako to, da se je Freud v tem primeru odpovedal tolmačenju skozi očala spolnosti, preuranjeno. Avtor namreč tudi pri tej obliki mazohizma najde »seksualne korenine« (1924/1987: 387): »Vest in morala sta nastali z obvladovanjem, deseksualizacijo Ojdipovega kompleksa; v moralnem mazohizmu pa se morala spet seksualizira, Ojdipov kompleks spet oživi, pot za regresijo od morale k Ojdipovemu kompleksu je pripravljena.«

Za feminini mazohizem Freud zapiše, da je bil najbolj dostopen njegovim opazovanjem. Klinični primeri, s katerimi se je srečeval, so bili zvečine moški s specifičnimi fantazijami, ki so bodisi ostale na domišljjski ravni bodisi bile udejanjene v realnih dejanjih kot same sebi namen ali pa z namenom spodbujanja potence in uvoda v spolni akt. Manifestna vsebina naj bi bila v obeh primerih ista: imeti zamašena usta, biti zvezan, boleče pretepen, bičan, prisiljen k brezpogojni pokornosti, omadeževan, ponižan ali kako drugače maltretiran. Kot najbolj pri roki Freud ponudi razlago, da si mazohist želi, da bi ga obravnavali kot majhnega, nebogljeneža in nesamostojnega otroka, predvsem pa kot porednega otroka. Vendar pa naj bi po Freudovem mnenju v primerih, kjer so mazohistične fantazije dovolj bogato izdelane, imeli na voljo dovolj indicev, da te fantazije postavljajo osebo v položaj, značilen za ženskost, zato Freud to obliko mazohizma na podlagi bolj izostrenih primerov imenuje feminini mazohizem, čeprav ima na voljo dosti razlogov, da bi jo poimenoval infantilni.¹⁸ Ob tem pa Freud meni, da imata feminino in infantilno veliko skupnega; kot povezavo med njima izpostavi koncept »kastacije«, temeljni psihoanalitični koncept, na katerega se uprejo novejši teorije mazohizma, s katerimi se ukvarjam v nadaljevanju.

Novejši pogledi

Tudi kasneje (v obdobju po Freudu) se pojavu mazohizma razlagalno posveča predvsem psihoanaliza, s svojim značino metaforičnim načinom upovedovanja¹⁹, medtem ko klasični učbeniki psihiatrije ostajajo razmeroma lapidarni²⁰. Postfreudovska psihoanaliza izhaja iz skupnega izhodišča, da je za oblikovanje mazohističnih aspiracij ključen način razrešitve

¹⁸ Tudi občutek krivde, ki občasno prihaja do izraza v manifestni vsebini mazohističnih fantazij (oseba domneva, da je zagrešila zločin, za katerega mora biti boleče kaznovana), po Freudovem mnenju predstavlja povezavo z infantilno masturbacijo.

¹⁹ S tem imam v mislih značilni pojmovni instrumentarij, za katerega so značilni izrazi kot npr.: Ojdipov kompleks, falos, kastacija, manko, fetiš, utajitev, suspenz, fantazma, simbolni red, transgresija. Zaradi takšnega pojmovnega instrumentarija je dialog z drugimi znanostmi večkrat otežen. Prim. Valier 2001: 226-228. Avtorica razmišlja o uporabnosti psihoanalize v kriminološkem raziskovanju. Po njenem mnenju ni niti verjetno niti zaželeno, da bi se psihoanalitična misel bolj vtakla v kriminološke teorije. Da bi se to lahko zgodilo, bi bilo poprej treba psihoanalizo precej udomačiti (»considerable domestication would have to occur«).

²⁰ Tako je na primer vse, kar lahko o sadomazohizmu preberemo v osrednjem slovenskem splošnem učbeniku psihiatrije – Psihija, tole: »To je spolno nagnenje do takih spolnih dejavnosti, pri katerih si partnerja povzročata bolečino, se trpinčita in se ponižujeta. Tisti, ki se temu podreja, je mazohist. Tisti, ki dejavno trpinči drugega, pa je sadist. Pogosto je tisti, ki pri takih dejavnostih doživlja spolni užitek, enkrat sadist, drugič mazohist. Diagnozo sadomazohizem lahko postavimo le tedaj, ko tak človek zmore spolno uživati izključno na tak način.« (Ziberl 1999: 285.)

Ojdipovega kompleksa. Gre za znano nalogo, pred katero se znajde otrok, ko mora urediti in uskladiti svoj odnos do vsakega izmed staršev. Tako naj bi za dečka veljalo, da si včasih zavestno, vselej pa nezavedno želi mater, pri tem pa ga ovira oče, ki prepoveduje incest in grozi s kaznijo (kastracijska bojazen). Strah pred kastracijo povzroči dvoje: delno inhibiran moški (aktivni) nagon in v ospredje potisnjen ženski (pasivni) nagon, kar ima za posledico ambivalentno čustvo do očeta, ki ga sestavljata sovraštvo in (pasivna) ljubezen. Idealna rešitev²¹ takšne razklanosti naj bi bila dečkova identifikacija z očetom, nosilcem prepovedi, ki se manifestira tudi v novi sestavini osebnosti, superegu, ki deluje kot očetov zastopnik. Če pa očetove prepoved ni, in torej Ojdipov kompleks ni razrešen po zgoraj opisanem idealnotipičnem scenariju, naj bi bila pot k različnim spolnim odklonom odprta. Kot je bilo opozorjeno že v uvodu, sodobna psihoanaliza definira kot prerverzno osebo tistega, pri katerem »kastracija« ni bila popolnoma učinkovita in ki zaradi tega nenehno išče avtoriteto (v psihoanalitični terminologiji »zakon«), ki bi lahko dokončala »kastracijo« (prim. Salecl 2002: 162). Tako je tudi v sodobni psihonalizi²² bolj ali manj nesporno, da je bistvo mazohizma, kot enega izmed razmeroma pogostih spolnih odklonov, iskanje kazni, ki naj zapolni manko, ki je nastal zaradi odsotnosti prepovedi. Tako mazohist sam konstruira pravila, ki naj ga spokorijo, mandat rablja pa praviloma poveri drugi osebi, pri tem pa jo opremi z natančnimi navodili, ki včasih presenetijo zavoljo vseh podrobnosti, ki jih obsegajo. Ob tem je posebej zanimivo, da omenjena navodila »stranki« navadno zapišeta v obliki kraljevskega instituta obligacijskega prava, pogodbe.

Med inflacijo podatkov, ki jih ponuja svetovni splet, se je mogoče dokopati tudi do vzorcev pogodb, ki jih mazohisti sklepajo s svojimi partnerji: od najbolj enostavnih *bianco* obrazcev, v katere je potrebno vstaviti samo še imena strank in datum, pa do izredno specifičnih in kompleksnih pogodb, ki so jih sestavili razni BDSM pari in jih ponudili na ogled, ker bi radi vesoljnemu občestvu pokazali svojo obligacijsko-pravno izvirnost. Bistvene sestavine teh pogodb so predvsem: obveznosti podrejenega, disciplinski ukrepi, ki jih ima na voljo nadrejeni, odnos do tretjih, načini reševanja sporov ter

²¹ Kadar pa imamo opraviti z deklco in ne z dečkom, je situacija še bolj zapletena. Millot (povzeto po Adams 1996: 28-31) meni, da idealnega izhoda iz Ojdipovega kompleksa za deklco sploh ni. Pri deklkah kastracijski kompleks nastopi že pred Ojdipovim, trpka ugotovitev, da nimajo penisa pa jim po Freudu vse življenje daje občutek, da jim nekaj manjka (Penisneid). Vendar pa kasneje Lacan pokaže (navedba v Salecl 1998: 147 – 148), da odnos ženske do manka ni tako preprost: problema ženskosti ni mogoče enostavno povezati z dihotomijo imeti/ne imeti penis. Manko zaznamuje tako moške kot ženske, razlikuje se le način, kako se eni in drugi odzivajo nanj. Lacan, za razliko od Freuda meni, da ženska svojega manka ne more zapolniti niti s tem, da postane mati – problem manka namreč ne more biti rešen na ravni *imeti* temveč samo na ravni *biti*.

²² Glej npr. Salecl 1998: 141-168.

varnostno geslo (safeword)²³ – besedico, s katero lahko podrejeni v vsakem trenutku ustavi torturo, če le-ta postane nezonsna. Seveda je v teh pogodbah mogoče najti tudi cel kup bizarnih določil, ki se nanašajo na osebno higieno strank ali pa določajo, kdo mora pospraviti mučilnico po opravljeni seansi. V tem pogledu BDSM pogodbe precej spominjajo na prenumpcialne pogodbe.

Pravnik bi se nemara najprej vprašal, ali je takšna pogodba pravno zavezujoča. Odgovor je nikalen in to je, kot kaže, tudi splošno znano med strankami teh pogodb.²⁴ Vendar pa se vsaj na načelni ravni vsiljuje vprašanje, zakaj sporazum, ki ga svobodno (v odsotnosti sile, grožnje, zmote in prevare) podpišeta dve odrasli in razumni osebi, ni iztožljiv pred sodiščem. Če ravno je na področju civilnega prava klasična šola o teoriji volje učila, da je izvor obligacije volja strank, večina svetovnih civilnih zakonodaj pri tem postavlja omejitev, da kavza pogodbe ne sme nasprotovati temeljem socialistične, buržoazne ali kake druge morale.²⁵ Naj na tem mestu ne odpiram vprašanja, kakšen je položaj spolnosti glede na fenomen, imenovan morala, in ali so glede spolnosti potrebna poleg običajnih moralnih načel (zlasti prepovedi goljufanja in prisiljevanja) še katera druga.²⁶ Kakor koli že, povsem pravno nepomembne pa takšne, čeravno neiztožljive, pogodbe vseeno niso. Tako je mogoče med pravnimi nasveti, ki jih ponuja privržencem BDSM na spletu nek ameriški odvetnik, prebrati, da so takšne pogodbe, kljub temu, da niso zavezujoče, lahko uporabne v morebitnih odškodninskih in kazenskih postopkih, saj je iz njih mogoče razbrati podatke o namenu in informiranosti strank ob podpisu, torej je posledično z njimi mogoče dokazovati, da sta se stranki zavedali določene stopnje tveganja. (Spletni vir 1.)

²³ »Obe stranki bosta ves čas spoštovali varnostna gesla, še posebej pa kadar bo imela Peggy težave z astmo. Lolita bo posebej pozorna, kadar bodo okoliščine takšne, da varnostnega gesla ne bo mogoče izgovoriti.« (Spletni vir 2. Prevod vseh navedb s spleta M.A.)

²⁴ Tako je v eni izmed pogodb, ki so mi bile na razpolago, mogoče zaslediti naslednje uvodno določilo: »Čeprav to ni pravno veljavni dokument, se stranki častno zavezujeta, da bosta upoštevali do izteka dogovorjenega časa.« Kljub tej ugotovitvi pa je iz ene izmed naslednjih točk pogodbe mogoče razbrati določeno naivnost strank. Stranki namreč želita s to (neveljavno) pogodbo derogirati nekatere zakonske določbe: »Peggy se svobodno odloča, da bo obravnavana kot gospodarjeva lastnina – dokler bo takšna obravnava vama in v skladu s pravom. Vendar pa je sodomija, zakonodaji države Georgia navkljub, dovoljena.« (Spletni vir 2.) Za bralca – nepravnika morda ni odveč pojasnilo, da tudi veljavne pogodbe ne morejo derogirati kogentnih zakonskih določb.

²⁵ Prim. Cigoj 1984: 55-60. Avtor na tem mestu med drugim pojasnjuje tudi, da lahko omejitev avtonomije izhaja tudi iz predmeta izpolnitve, žal pa se primeri, ki jih navaja, nanašajo na tedanjo družbeno lastnino in ne na spolnost. Zgolj kot zanimivost pa velja omeniti, da avtor sicer ni bil brez radovednosti glede vprašanj, ki se tičejo spolnosti in (civilnega) prava, tako na primer razpravlja o tem, ali lahko predrtje himna (deviške kože) ustvarja odškodninsko zavezo (1984: 769-771).

²⁶ Več o tem je mogoče prebrati spodaj, v razdelku Sporazumno nasilje v spolnosti in kazensko pravo.

Še bolj kot pravna narava teh pogodb pa vzbuja radovednost vprašanje, zakaj se v BDSM razmerjih takšne pogodbe tako pogosto uporabljajo. Deleuze (2000: 58-100) pojasnjuje, da v strukturi mazohizma pogodba nastopa kot idealna forma in *nujni pogoj* ljubezenskega razmerja. Vendar pa Deleuze, za razliko od drugih avtorjev, ki gledajo na takšno pogodbo predvsem pravno-formalno in kot njeno bistvo vidijo navzven razvidno in dokumentirano privolitev »žrtve«, meni, da mazohistična pogodba izraža prepričevalni dar, pedagoški in juridični napor, s katerim žrtev izuči svojega rablja. Tako postane pravzaprav »žrtev« *dominus* sadomazohističnih postopkov, saj je ona tista, ki da moč svojemu nadzorovalcu in kaznovalcu, še več, nauči ga, kako naj bo krut do nje in z njo.²⁷ Deleuze meni, da želi mazohist na takšen način predruščiti tradicionalni (patriarhalni) simbolni red, s »pravnim poslom« ukiniti očeta kot nosilca prepovedi in naložiti to funkcijo materi.²⁸ V tem smislu naj po avtorjevem mnenju pri mazohistični fantazmi ne bi šlo za »otroka tepejo« (aluzija na Freudovo besedilo *Ein Kind wird geschlagen* iz l. 1919), temveč bolj za »očeta tepejo« – na podlagi mazohistične pogodbe naj bi bila mati idealizirana in povečana, oče pa izvržen iz simbolnega reda.

V zvezi s proučevanjem mazohistične pogodbe velja končno opozoriti tudi, da sodobna psihoanalitska dela problematizirajo splošno in razmeroma ustaljeno prepričanje, da sadizem in mazohizem tvorita komplementarno celoto. (Tezo o komplementarnosti sadizma in mazohizma je mogoče razbrati na primer iz Freudovih izvajanj o sadizmu in mazohizmu, v skladu s katerimi gre za dva pola istega nagona, ki se lahko obračata, spletata in razpletata. Pa tudi »uradna psihiatrija« oba spolna odklona obravnava kot nekakšno povezano celoto, tako Mednarodna klasifikacija bolezni (MKB-10), ki jo je 1992. leta izdala Svetovna zdravstvena organizacija, navaja med t.i. motnjami spolne preference posebno motnjo: sadomazohizem (F65.5).) Vendar pa na drugi strani novejša psihoanalitska besedila izpostavljajo nekatere pomisleke zoper takšno zvajanje obeh spolnih odklonov na skupni imenovalec. Bistvo teh pomislov je mogoče ponazoriti s staro šalo o srečanju sadista in mazohista, ko mazohist reče »Tepi me!«, sadist pa škodoželjno odvrne »Ne bom!«. Logika šale je, da idealnega srečanja med mazohistom in sadistom ni: sadistu seveda ni do žrtve, ki bi se mu sama predala, mazohist pa za svojega rablja ne išče sadista, temveč nekoga, kogar bo sam lahko izučil, s prizadevnim pedagoškim delom vpeljal v mazohistične rituale.²⁹

²⁷ Podobno Adams (1996: 34): »Pomislimo na mazohista; čeprav se nam bo nemara zdel žrtev, je pravzaprav on tisti, ki ima v rokah vajeti. Upravlja z odrom in scenografijo, prav tako s kostumi in vlogami.« in Salecl (1998: 156): »V mazohistični situaciji je žrtev tista, ki govori skozi svojega rablja: tako ni mučitelj tisti, ki si izmišlja oblike kazni, temveč je njihov avtor žrtev sama.«

²⁸ Avtor se pri tem omeji na pogodbe, ki jih mazohistični moški sklepa z žensko.

²⁹ Za podrobno (predvsem psihoanalitsko) utemeljitev, zakaj naj sadizem in mazohizem ne bi bila komplementarna, glej Deleuze 2001: 91 in sl.

Sporazumno nasilje v spolnosti in kazensko pravo

In kako naj se na sporazumne spolne prakse odzove kazensko pravo? Prepoved nasilja (tudi spolnega) je ena od najbolj značilnih vsebin kazenskega prava. Vendar pa se zdi, da je za sodobno kazensko pravo bolj prikladen cilj kot prepoved spolnega nasilja samega na sebi, prepoved poseganja v spolno avtonomijo posameznika. Ali z drugimi besedami: spolne prakse, ki jih spremlja nasilje, terjajo kazenskopravno intervencijo le, če so proti volji posameznika, ki je vanje vpleten oziroma z njimi tako ali drugače prizadet.³⁰ »Kdor drugega na njegovo svobodno zahtevo (ali celo za plačilo) prebiča z usnjenim bičem po goli zadnji plati, ta pač ni napadel telesne celovitosti bičanega, ampak mu, nasprotno, pomaga pri uresničevanju njegovega razpolaganja s to, brez dvoma zelo osebno dobrino,« zapiše Korošec (1997: 102). Ta hudomušni stavek plastično povzema bistvo sodobne doktrine o privolitvi oškodovanca, namreč da bi bilo varstvo pravnih dobrin zoper voljo njihovih nosilcev (torej nekakšno statično varovanje »domnevnih dobrin«³¹ samih na sebi) v nasprotju s funkcijo pravne dobrine v kazenskem pravu. Še več, reči je mogoče celo, da je preganjanje sporazumnega nasilja v spolnosti smo nedopusten poseg v spolno avtonomijo posameznika. Vendar pa je iz (tuje) sodne prakse mogoče razbrati tudi drugačna stališča sodišč.

Čeravno ne pionirski, gotovo pa najbolj znan primer s tega področja je primer *Laskey, Jaggard in Brown proti Združenemu kraljestvu*, v katerem so se pritožniki po izčrpani instancični poti v domovini obrnili na Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP). Domače prvostopno sodišče jih je obsodilo na razmeroma visoke zaporne kazni, ker so v daljšem časovnem obdobju redoma sodelovali v sporazumnih sadomazohističnih spolnih praksah. Njihova ravnanja so obsegala ritualni tepež in druge vrste sporazumnega nasilja, ki je v nekaterih primerih vodilo do (lahkih) telesnih poškodb. Obrambi pritožnikov, ki je temeljila na tem, da njihova ravnanja niso bila vidna v javnosti, da niso bila nevarna, predvsem pa da so bila sporazumna, nista sledili niti domači sodni instanci, kazenski

³⁰ Trditev je seveda relativna. V zvezi z njo se nujno odpira kopica vprašanj, kot na primer: vprašanje privolitvene sposobnosti, vprašanje izražanja volje, vprašanje zmot (tako na strani tistega, ki nasilje izvaja kot tudi tistega, proti kateremu je nasilje usmerjeno), vprašanje motiva privolitve ipd. Konec koncev velja omeniti tudi, da sodobno kazensko pravo vendarle ne dopušča prostega razpolaganja z vsemi (pa četudi zelo osebnimi) dobrinami. Tako na primer velja razmeroma enotno prepričanje, da nihče ne more veljavno privoliti v to, da ga nekdo hudo telesno poškoduje ali pa mu odvzame življenje – glede t.i. vprašanja (ne)disponibilnosti in omejene disponibilnosti kazenskopravnih dobrin glej v slovenski kazenskopravni literaturi Korošec 1997: 39-85.

³¹ Besedno zvezo »domnevna dobrina« uporabljam zato, ker gradim na predpostavki, da predmeti in stanja dobijo kvaliteto pravne dobrine »šele s specifičnim odnosom do subjekta, ki jim pripisuje določeno vrednost« (Ensthaler, navedba v Korošec 1997: 96).

oddelek pritožbenega sodišča in Lordska zbornica.³² Glede na naravo ESČP, pritožniki seveda niso mogli zahtevati, naj ESČP ugotovi, da bi moralo angleško sodišče drugače vrednotiti pomen privolitve oškodovanca, temveč so se pritožili zaradi kršitve pravice do zasebnosti po 8. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah (EKČP). Iz pretekle judikature ESČP je razvidno, da je lahko takšna, četudi »obvozna«, pot uspešna. Tako je na primer ravno na podlagi pravice do zasebnosti ESČP razglasilo za nedopustno kazenskoopravno preganjanje homoseksualnosti v Veliki Britaniji³³ in na Irskem³⁴.

Vendar pa je v tem primeru ESČP soglasno rzsodilo, da kršitve pravice do zasebnosti ni bilo. Koncept varovanja zasebnosti namreč ni absoluten, pravico do zasebnosti je dopustno omejiti, »če je to v demokratični družbi nujno potrebno zaradi interesov nacionalne varnosti, javnega reda, ekonomske stabilnosti države, preprečevanja neredov in kaznivih dejanj, varovanja zdravja ali morale« (2. odstavek 8. člena ESČP). Sodišče je menilo, da je bil v danem primeru poseg v zasebnost pritožnikov nujen zaradi varovanja zdravja, saj so njihova, četudi sporazumna ravnanja, imela večkrat za posledico tudi telesne poškodbe; menilo je tudi, da so bili ukrepi (izrečene zaporne kazni) sorazmerni legitimnim ciljem, katerim so sledile angleške oblasti. Poleg tega je sodišče v sodbi elegantno zapisalo, da glede na to, da je ugotovilo, da je bil poseg v zasebnost opravičen zaradi interesov zdravja, ni potrebno, da bi posebej ugotavljalo, ali je bil poseg opravičen tudi zaradi interesov varovanja morale.

Vsekakor se velja vprašati, kako da se je to pot sodišče odločilo drugače kot v primerih Dudgeon in Norris, ko se je na podlagi pravice do zasebnosti postavilo po robu kazenskoopravnemu preganjanju homoseksualne spolne usmeritve. Očitno je tudi sodišče imelo pred očmi, da se bo takšno vprašanje slej ko prej zastavilo, saj je v obrazložitvi zapisalo, da je razlika med tem in navedenima primeroma v tem, da v primerih

³² Argumenti, ki jih podajo posamezni lordi so zvečinoma vrednostne narave; tako na primer lord Templeman zapiše: »Družba se je upravičena in dolžna zaščititi pred kultom nasilja. Ugodje, črpano iz zadanja bolečin, je zla stvar. Krutost je necivilizirana.« Vendar pa so nekateri izmed argumentov tudi bolj pravno obarvani; tako lord Jauncey glede upoštevnosti privolitve oškodovanca ugotavlja: »Privolitev oškodovanca ne more služiti kot obramba nikomur, ki je obtožen za to kaznivo dejanje [*assault occasioning actual bodily harm*] – najbližje temu kaznivemu dejanju bi bilo naše kaznivo dejanje lahke telesne poškodbe po 133. členu KZ- op. M.A.] ..., razen če so podane okoliščine katerega izmed dobro znanih primerov, kot so organizirane športne igre in tekmovalna, starševsko kaznovanje otrok in razumni operacijski posegi.« Nenavadno se zdi, da Jauncey kaznovanje otrok uvršča med upoštevne privolitve oškodovanca. Mar gre v tem primeru za domnevano privolitev v smislu »otroci bodo nekoč še odobraval in bili hvaležni, da so jih starši spravili k pameti, pa četudi včasih z nekoliko bolj trdimi prijemi?« Takšen pristop bi se zdel ob siceršnjem zanikanju pravice odraslih ljudi, da veljavno privolijo v lahke telesne poškodbe, presenetljivo paternalističen.

³³ Dudgeon v. United Kingdom z dne 22.10.1981.

³⁴ Norris v. Ireland z dne 26.10.1988.

Dudgeon in Norris niso bile posredi nikakršne telesne poškodbe. Sodišče torej v tem primeru žrtvuje pravico do zasebnosti na račun varovanja zdravja, pa čeprav mimo volje neposrednih nosilcev slednje, sicer nesporno pomembne (pravne) dobrine. A glede na to, da je varovanje odraslih posameznikov pred lahkimi telesnimi poškodbami v katere ne le da sami privolijo, temveč si jih celo želijo, ob upoštevanju siceršnjih zdravstvenih in ostalih tveganj, ki jim je večina ljudi – tokrat pretežno neprostovoljno oziroma brez realnih alternativ – vsakodnevno izpostavljena, na meji cinizma, se zdi, da so bili razlogi za odločitev ESČP drugje. Zdi se, da politična volja ESČP v tem primeru (še) ni bila pripravljena sprejeti sadomazohističnih spolnih praks kot ene izmed oblik spolnega izražanja, kar gre pripisati »pravšnji meri konzervativnosti«, ki takšni instituciji pregovorno pritiče. Spomnimo se samo, koliko vode je moralo preteči, da so bili »visoko izobraženi ljudje«, namreč zdravniki³⁵ in pravniki, pripravljene sprejeti, da se nekateri ljudje pač spolno združujejo z ljudmi istega spola, ali z drugimi besedami, da je prišlo do depatologizacije in depenalizacije homoseksualnosti. Tako bo očitno potrebno še nekaj časa, da bodo sodišča pripravljena (pa čeprav morda nekoliko v zadregi) sprejeti, da je sestavni del spolnosti nekaterih ljudi tudi obredno (bodisi *pro forma* bodisi celó resno) maltretiranje oziroma izpostavljanje takšnemu ravnanju. Težko je namreč poiskati razumno utemeljitev za paternalistično prepovedovanje in/ali vsiljevanje modelov intimnega življenja. Čepravno bi se sadomazohistični spolni stiki zunanjemu opazovalcu morebiti zdeli proti »dobrim nravem«³⁶, ni mogoče poiskati prepričljivega

³⁵ Tako nekateri pravijo, da se je največji dosežek v zgodovini psihiatrije zgodil na dan, ko je Ameriško psihiatrično združenje (sicer z zelo tesnim izidom) izglasovalo, da homoseksualnost ni bolezen. V tem trenutku je namreč ozdravelo na tisoče ljudi po vsem svetu.

³⁶ Na tem mestu neizogibno trčimo na fenomen l.i. spolne morale. Vprašanje spolne morale je mogoče razumeti v dveh različnih smislih. V enem smislu koncept spolne morale nikakor ni sporen: nobenega dvoma ne more biti, da je tudi človekovo spolno vedenje predmet moralnega presojanja in potrebuje moralno usmerjanje in omejevanje. Veliko bolj sporno pa je vprašanje, ali področje spolnosti terja poseben sklop moralnih pravil in premislekov, ki bi veljali le za to sfero. Prim. Primorac (2002: 209-211). Avtor na to vprašanje ponuja naslednji odgovor (2002: 209): »Nobenega razloga nimamo, da bi verjeli, da poznamo le en moralno sprejemljiv cilj ali smoter človeškega seksualnega doživljanja in vedenja, naj bo predpisano s strani narave ali zapovedano s strani družbe. Tudi nimamo razloga, da bi verjeli, da poznamo le en potek človeške seksualne želje, ki je moralno sprejemljiv na podlagi tega, da je značilno človeški. Seks nima nobenega posebnega moralnega pomena; je moralno nevtralen. Nobeno dejanje ni bodisi moralno dobro ali slabo, pravilno ali zgrešeno le zato, ker je seksualno dejanje. ... Za izbire, dejanja in prakse na področju seksa veljajo ista moralna pravila in načela kot veljajo za neseksualne zadeve.« (Poudarek M.A.) Podobno, namreč da poleg »obče« ni potrebna še posebna, »spolna« morala, meni tudi Kanduč (1998: 40): »Spolno moralo bi lahko skrčili na zahtevo, ki od naslovnika zahteva le to, da spoštuje spolno avtonomijo drugih subjektov.« Nekoliko manj analitično je spolno moralo kritiziral tudi znani »freudomarksist« Wilhelm Reich (1984: 60-67), ker naj ne bi pomenila nič drugega kot ideološko opravičevanje utesnjevanja, potlačevanja in zanikanja spolnega življenja.

razloga za kazenskopravno intervencijo, če so ti stiki skladu z avtonomno voljo sodelujočih posameznikov, upoštevajoč ob tem zrelostne in ostale omejitve privolitvene sposobnosti, vključno z načelom, da posameznik ne more veljavno privoliti v ravnanja, ki bi usodnejše prizadela njegovo telesno integriteto.

Sklep

Kriminološkega diskurza o sporazumnem nasilju v spolnosti si skoraj ni mogoče zamisliti drugače kot interdisciplinarno. Nesporno je, da je (bila) psihoanaliza pri razčlenjevanju pojava sporazumnega nasilja v spolnosti, zlasti njegove etiologije, zelo zavzeta. Praviloma bistveno bolj kot »uradna« psihiatrija in druge znanosti. Vendar pa nas dognanja psihoanalize navdajajo z mešanimi občutki. Kljub temu, da jo zaznamuje specifična metodologija³⁷ in posebno, samo nje lastno, metaforično upovedovanje, ima psihoanaliza nedvomno določeno razlagalno moč. Konec koncev ne kaže pozabiti, da nekatera spoznanja psihoanalize danes s pridom uporablja tudi »uradna« psihiatrija. A vendar se žargon psihoanalize včasih zazdi preohlapien (skoraj bajesloven), da bi lahko bil prepričljiv. Osrednji problem pri tem je, da mu je nemogoče ugovarjati ali z njim polemizirati iz katerega koli drugega referenčnega sistema. Dialog je torej možen le, če skočimo v referenčni sistem psihoanalize, kjer imajo mitsko zvoneče besede, kot so na primer *kastracija*, *Ojdipov kompleks* in *zakon* poseben pomen. Znotraj tega sistema pa človek lahko dobi občutek, da vse drži. Nemara celo dobi občutek, da *kar koli* drži.

Pa so res vsaj znotraj polja psihoanalize vsi koncepti koherentni? Nobena novost ni, da je psihoanaliza falocentrična tudi v smislu, da dobršen del razlag za izhodišče jemlje moškega, potem pa jih, če je to potrebno, z bolj ali manj posrečenimi analogijami prenaša tudi na ženske. Primer takšne falocentrične razlage bi lahko bil, kako (neuspešna) razrešitev Ojdipovega kompleksa generira mazohistično perverzijo pri moškem. Kako pa razložiti mazohizem pri ženskah?³⁸ Tudi Deleuze se na sto straneh svoje razlage mazohizma ukvarja izključno z mazohističnim moškim in njegovim odnosom do matere, niti enkrat pa se ne vpraša, kaj lahko bil vzrok ženskem mazohizmu. Vendar, če smo ustrezno kritični in imamo omenjene omejitve psihoanalize pred očmi (je ne jemljemo kot univerzalističen nauk), nam lahko tudi na področju sporazumnega nasilja v spolnosti odstre nekatera obzorja. Tako

menim, da gre zasluge novejših psihoanalitičnih teorij na tem področju iskati predvsem v problematiziranju komplementarnosti para sadizem – mazohizem (v katero je sicer Freud še verjel) in preučevanju t.i. mazohističnih pogodb (ter odstiranju njihovih pomenov onkraj »banalnih« pravnih razlogov).

Pravna dela so, ko se dotaknejo tematike sporazumnega nasilja v spolnosti, praviloma bistveno manj elokventna. To je do neke mere razumljivo, saj je razpravljanje o vprašanih, povezanih s spolnostjo, v pravu zaenkrat še opazno manj udomačeno³⁹ kot v psihoanalizi, ki pravzaprav temelji na diskurzu o spolnosti. Ob tem pa vseeno velja opozoriti, da ni videti prav nobenega razloga, da kazenskopravni aparat v primerih sporazumnega nasilja v spolnosti ne bi upošteval sodobne kazenskopravne doktrine o privolitvi oškodovanca. Vsaj kolikor imamo opravke s privolitveno sposobnimi ljudmi, ni mogoče poiskati pametnih argumentov za to, da bi moral biti na področju spolnosti državni paternalizem obsežnejši kot na drugih področjih človekovega udejstvovanja. V tej luči se zdi še posebej nenavadna argumentacija, da je na področju sporazumnega nasilja v spolnosti, ki ne vodi do hujših poškodb, kazenskopravna intervencija države vendarle nujna (in sorazmerna) zaradi »interesov varovanja zdravja« (glej sodbo ESČP *Laskey, Jaggard in Brown proti Združenemu kraljestvu*). Pomislimo samo, kako zdravo bi bilo človeštvo, če bi se tako zavzeto (z instrumentarjem kazenskega prava) borili proti vsem dejavnostim, ki so lahko zdravju škodljive!

Literatura

1. Adams, P. (1996). *The Emptiness of the Image: Psychoanalysis and Sexual Differences*. London, Routledge.
2. Bavcon, L. in sodelavci (1969). *Socialna patologija*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
3. Black, B., Tomc G. (ur.). (1987). *Pozdravi iz Babilona: Ameriška subkultura teoretska scena*. Ljubljana, KRT.
4. Brand, C. (1997). *Fetish: An Account of Unusual Erotic Desires*. London, Senate.
5. Cigoj, S. (1986). *Komentar obligacijskih razmerij*. Ljubljana, ČZ Uradni list SRS.
6. Deleuze, G. (2000). Predstavitev Sacherja-Masocha: Hlad in krutost. V Zupančič, A. (ur.): *Mazohizem in zakon*. Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo.
7. English, B.H., English, A.C. (1972). *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičnih pojmov*. Beograd, Savremena administracija.
8. Freud, S. (1995). *Tri razprave o teoriji seksualnosti (1905)*. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
9. Freud, S. (1987). *Nagoni in njihove usode (1915)*. V Freud, S.: *Metapsihološki spisi*. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

³⁷ Psihoanaliza metodološko eksaktnost dojema precej drugače kot druge znanosti, na primer empirična kriminologija. Tako bo psihoanalitik praviloma menil, da lahko analiza fragmenta sanj razkrije več kot obširni vprašalniki o delinkventnosti. (Valier 2001: 226)

³⁸ V bistvu je tudi sam koncept Ojdipovega kompleksa naravnano pretežno na dečke. Tako Adams (1996: 28-31) pokaže, da idealni izhod iz Ojdipovega kompleksa za deklico sploh ne obstaja.

³⁹ Tako je na primer za razmeroma velik del avtorjev pravnih besedil značilno, da se, ko beseda zaide na spolnost, zatečejo k rabi latinščine.

10. Freud, S. (1987). Onstran načela ugodja (1920). V Freud, S.: **Metapsihološki spisi**. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
11. Freud, S. (1987). Jaz in Ono (1923). V Freud, S.: **Metapsihološki spisi**. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
12. Freud, S. (1987). Ekonomski problem mazohizma (1924). V Freud, S.: **Metapsihološki spisi**. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
13. Freud, S. (1987). Fetišizem (1927). V Freud, S.: **Metapsihološki spisi**. Ljubljana, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
14. Kanduč, Z. (1998.) Pravo, spolnost in nasilje: Kriminološke in viktimološke perspektive. V Kanduč, Z., Korošec, D., Bošnjak, M.: **Spolnost nasilje in pravo**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Urad za žensko politiko, str. 3 – 138.
15. Kanduč, Z. (1999). **Kriminologija: (Stran)poti vede o (stran)poteh**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
16. Korošec, D. (1995). Splošni pojem kaznivega dejanja po sodobnem materialnem kazenskem pravu. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani**. S. 178-200.
17. Korošec, D. (1997). Potencialni oškodovanec po sodobnem materialnem kazenskem pravu – volenti non fit iniuria. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani**. S. 189-218.
18. Korošec, D. (1997). **Privolitev oškodovanca v kazenskem pravu (primerjava dveh kazenskopravnih sistemov)**. Doktorska disertacija, Ljubljana, Pravna fakulteta.
19. Korošec, D. (1998). Razum in volja pri privolitvi potencialnega oškodovanca v kazenskem pravu. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani**. S. 143-165.
20. Korošec, D. (1998). Spolnost in kazensko pravo. V Kanduč, Z., Korošec, D., Bošnjak, M.: **Spolnost nasilje in pravo**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Urad za žensko politiko, s. 139-224.
21. Korošec, D. (1999). Privolitev oškodovanca in splošni pojem kaznivega dejanja. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani**. S. 163-186.
22. Lacan, J. (1994). **Spisi**. Ljubljana, Analecta.
23. MacCannel, F.J. (1998). Perversion in Public Places. V: Salecl, R. (ur.): **The Ethics of Violence**. London, Lawrence & Wishart.
24. Nietzsche, F. (1991). **Voja do moči**. Ljubljana, Slovenska matica.
25. Primoratz, I. (2002). **Etika in seks**. Ljubljana, Krtina.
26. Reich, W. (1984). **Sexpol**. Krt, Ljubljana, KRT.
27. Salecl, R. (1988). **(Per)versions of Love and Hate**. London, Verso.
28. Salecl, R. (2002). **Protiv ravnodušnosti**. Zagreb, Arkzin itd.
29. Stanko, E. (2001). Violence. V: McLaughlin, E., Muncie, J. (ur.): **The Sage Dictionary of Criminology**. London, Sage, s. 315-318.
30. Tomori, M., Zihel, S. (ur.). (1999) **Psihijatrija**. Ljubljana, Litterapicta.
31. Valier, C. (2001). Psychoanalytic Criminology. V: McLaughlin, E., Muncie, J. (ur.): **The Sage Dictionary of Criminology**. London, Sage, s. 226- 228.

Spletni viri

1. <http://gloria-brame.com/domidea/rumpole.html>
2. <http://members.aol.com/lolitascc/contract.html>
3. <http://homepage.newschool.edu/schlemej/imtopia/krafft-ebing.html>
4. <http://www.georgetown.edu/labyrinth/conf/cs95/papers/cohen.html>
5. <http://homepage.newschool.edu/schlemej/imtopia/sacher-masoch.html>
6. <http://members.aol.com/NOWSM/SMvsAbuse.html>
7. <http://www.cities.com/paganslion/Contract.html>
8. <http://www.gayhistory.com/rev2/events/1886.htm>

Consensual sexual violence

Matjaž Ambrož, LL.B. Junior Researcher, Department of Criminal Law Sciences, Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Consensual sexual violence has recently received an increasing attention, although it is relatively poorly investigated in comparison with other forms of violence in partner relationship. From the viewpoint of criminology and victimology, the etiological aspect of this phenomenon seems most interesting. So far, it has been mainly dealt with by psychoanalysis, but due to its specific methodology and terminology, the inter- and trans-disciplinary applicability of its findings is rather limited.

Special question is what should be a response of criminal law to consensual sexual violence. In philosophy, ethics and also in criminal law theory, a question of individual's consent to suffer certain damage/injury is relatively precisely elaborated, although it is possible to find in case-law examples that a court dealing with sex related conducts, considers the issue of consent more paternalistically than usually. In this case it seems that there is actually no ground for such »reinforced« paternalism.

Key words: violence, sex, victim's consent, sadism, masochism, criminology, criminal law, psychoanalysis

UDC 343.54